

חדיניות השירות בנושא הטיפול בהתמכרויות לאלכוהול, לסמים ולהימורים בקרוב ילדים ובני נוער

איריס מורדקוביץ

השירות לטיפול בהתמכרויות במשרד הרווחה הוקם כדי לפתח מסגרות טיפול לכל מבוגר, נער או ילד אשר סובלים מהתמכרות לחומרים פסיכו-אקטיביים והתנהגויות ממכרות אחרות, כמו הימורים.

השירות התחיל את פעילותו בסוף שנות השמונים, בתקופה ששירותים טיפוליים בתחום כמעט שלא היו בנמצא, ופריסת השירות בארץ הייתה מורכבת בגלל תיוגה של אוכלוסיית המתמכרים וחוסר הרצון של השירותים החברתיים להטמיע לתוכם את הטיפול בה.

כיום ניתן לומר שתהליך ההטמעה של השירות בשטח הצליח; השירות כולל 85 יחידות המטפלות במכורים מבוגרים, 45 יחידות המטפלות בנעור (התחזית היא כי בשנת 2008 הפריסה אף תגדל), 30 יחידות לטיפול באלכוהוליסטים ומהמרים, 9 קהילות טיפוליות, 15 מרכזי יום למבוגרים ו-4 מרכזי יום לנוער.

מדיניות הטיפול בשירות אחידה ובאה לידי ביטוי ב"תקנות עבודה סוציאלית" (תע"ס) ובנהלים שנמצאים בשלבי עריכה סופיים. כל יחידה מטפלת נותנת מענים אישיים, משפחתיים וקבוצתיים למכורים, אשר כוללים קבוצות טיפוליות למכור, לבני זוג, לילדיו ולהוריו וכן תכניות תעסוקה ייחודיות. במערכת נמצאים בטיפול בשנה כ-14,000 מטופלים, וכל מטופל מקבל טיפול כשנה וחצי. כיום, מכורים רבים כבר עברו תהליך טיפולי, ובערים רבות בארץ קיימת קבוצה ניכרת של מכורים נקיים, שמעבירים לסביבתם מסר של ניקיון מההתמכרות ושל שיקום.

אחד התפקידים המרכזיים של השירות הוא איתור של מגמות באוכלוסייה או צרכים משתנים שלה, כגון: ירידה בגיל תחילת השימוש, כניסה לשימוש של חומרים פסיכו-אקטיביים חדשים, חולי כפול – חולי פיזי והתמכרות, התגברות התופעות של נהיגה תחת השפעת אלכוהול, אונס ואלומות ועוד, והתאמת השירותים למגמות ולצרכים האלו. ההחמרה במצוקות החברתיות הנובעות מבעיות כלכליות, תעסוקתיות ואישיות, ממגורים באזורי סיכון, מחשיפה למצבי חירום ומגורמים נוספים, מזמנת לפתח השירות אוכלוסיות מורכבות במצבים הדורשים מעובדיו פתרונות יצירתיים בזמן אמת. התגברות המודעות הציבורית לשימוש בסמים ובאלכוהול בקרב הנוער להתמכרותו לחומרים פסיכו-אקטיביים ולמעורבותו בהימורים מזמנת אל השירות יותר פניות לטיפול ובקשות של רשויות לפיתוח יחידות טיפוליות. יתר על כן, העובדה

שבני נוער רבים שותים ומתנסים בסמים באופן קבוע, ובמקרים רבים באופן בלתי מבוקר, חושפת אותם למצבי סיכון וסכנה אישיים.

יעילות השירות תלויה אפוא ביכולתו המתמדת לבצע שינויים והתאמות במערך הארגוני-טיפולי, כמו גם במודלים הטיפוליים המיושמים. אכן, על מנת לעמוד בצורך להתמודד עם תופעה מורכבת המשנה את פניה, השירות שוקד בימים אלה על בניית תכנת מחשב אשר תאפשר לעובד הסוציאלי המטפל לתעד את הפעילות האבחונית והטיפולית ותייעל את דרכי הפיקוח, הרישוי וקבלת ההחלטות ואת זמינותו של מידע על מגמות חברתיות.

ההשפעה השלילית הקשה של ההתמכרות לחומרים פסיכו-אקטיביים ושל התנהגויות ממכרות אחרות על חי הפרט והחברה, שיעורי הנשירה הרבים, והמודעות הציבורית הגבוהה, דורשים מעורבות של גורמים רבים בהתמודדות עם התופעה ברמות החשיבה התאורטית, התכנון ובניית השירותים. ההתמכרות מזמנת למטופל קשר עם מספר גורמי טיפול: עובד סוציאלי מטפל, קצין מבחן, פקיד סעד לחוק הנוער, רופא ומערכת המשפט. כל אלו נדרשים למצוא דרך לשמור על המטופל בטיפול למרות כמיהתו לחזור לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. עבודה עם מכורים מחייבת עבודת צוות, היכרות עם תופעת השימוש וההכרה כי החזרת מכור לדרך חיים נקייה היא תהליך מדורג ומרוכז, אשר צריך לאפשר למכור בזמן קצר יחסית לצמצם פערים בשל היעדר חיים קבועים במסגרת ההתפתחות החברתית הנורמטיבית.

אכן, עבודה עם מכורים מזמנת התמודדות יום יומית עם כאב, צער, ניכור ותבוסה של המכור ומשפחתו ועם תיוג חברתי של המכורים. כמו כן קיימת ההתמודדות עם מסר מעורפל וסלחני של החברה על שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, כגון: קנביס ואלכוהול, מסר המעביר לבני הנוער שדר שחומרים אלו אינם מסוכנים, מקשה על המטפלים להעביר למטופל ולסביבתו את חשיבותו של ניקיון מוחלט מחומרים פסיכו-אקטיביים, ולעתים גם מקשה על גיוס המשפחה לתמיכה בתהליך הטיפול בנער.

קליטה של נער בטיפול עקב בעיית התמכרות היא מורכבת, בהיותו חי בחברה אשר מעבירה מסר כפול לגבי התופעה, בשל לחץ של החברים להשתתף ב"חגיגת" השימוש בסמים ובשל התעלמות של ההורים מהבעיה, קבלתה בשתיקה או התייחסות אליה כאל בעיה קטנה וחולפת. לפיכך הנער מגיע לטיפול רק כשאיש מקצוע דואג להבהיר לו שקיימת בעיה ושאלם לא יטפל בה, הוא יוצא מבית הספר, יישפט, לא יגויס לצבא ועוד.

העובד הסוציאלי המטפל בנער צריך להיות אדם אשר יבין את עולמו של הצעיר ובעל נכונות ל"הגיע" אליו וליצור עמו קשרי אמון אשר יהוו בסיס מוצק לטיפול; עליו להיות סבלני אך חד-משמעי וברור בהגדרת משמעות הטיפול ומסגרתו. הנער ומשפחתו (אם המשפחה מעורבת בתהליך הטיפול) שותפים בתהליך קבלת ההחלטות ובקביעת תכנית הטיפול האישית. השינוי בחיי הנער מתבצע בחלקו ללא

מעורבות ההורים, אך העובד הסוציאלי מוצא דרך לעדכן את ההורים בתהליך ולשלבם לתמיכה בתהליך, תוך כדי שמירת הסודיות והפרטיות של הנער המטופל. בדיקות שתן או נשיפה הן חלק מתהליך הטיפול והן המדד האובייקטיבי לבחינת ניקיון מחומרים פסיכו-אקטיביים. בטיפול בבני נוער, המטרה היא לקלוט אותם עם זיהוי הבעיה ולאפשר להם, ככל הניתן, להמשיך להתגורר בבית וללמוד במוסד החינוכי שאליו הם שייכים. אם הדבר אינו אפשרי, הם משולבים במערכת של מרכז יום – תכנית יומית מובנית המהווה גשר לחזרה ללימודים או לעבודה. בני נוער שאינם יכולים להמשיך ולהתגורר בבית, מופנים למסגרת של פנימייה טיפולית.

ההגעה לבני הנוער הללו, ש"אינם מכורים" לכאורה, היא מורכבת. להערכת השירות, ההתמודדות עם התופעה צריכה להיבנות על חשיבה מעמיקה של אופי ההתערבות ועל פריסה ארצית של אנשי מקצוע מיומנים. יש חשיבות רבה לפעילות יזומה בהיקף רחב של איתור בני הנוער בסיכון.

פעילות איתור בשטח של נערים הנמצאים בסיכון והגעה אליהם מתבצעת היום באחריות השירות, באמצעות עמותת "אפשר" ובשיתוף גורמים נוספים. הפעילות מתבצעת באמצעות עבודה קבוצתית. לבני נוער עולים חדשים והוריהם בכ-30 נקודות ברחבי הארץ. גיל הפונים לטיפול יורד והשירות קולט גם ילדים.

אוכלוסיית יעד נוספת שיש לבחון את צרכיה היא הקבוצה של ילדי מכורים. אוכלוסייה זו היא בסיכון גבוה להתמכרות בהיותה חלק ממערך משפחתי שנבנה סביב התמכרות של אחד (או יותר מזה) מבני המשפחה. בדרך כלל נוצר מערך משפחתי פגוע, אשר חלק ניכר מתפקודי המשפחה הנורמטיבית חסרים בו. הילד נחשף לסגנון חיים מבולבל, חסר גבולות ונטול ציפיות מוגדרות. כדי למנוע דור נוסף של מכורים לחומרים, אנו עובדים עם ילדים אלו בקבוצות טיפוליות אשר מטרתן ליצור עבור הילד סדר יום מאורגן ובטוח יותר. יעיל יותר לעבוד עם ילד שהוריו בטיפול ומוכנים להתגייס לתהליך במקביל גם כהורים. עם זאת, ניתן לעבוד גם עם ילדים להורים שאינם בתהליך טיפול ושיקום, אך יעילות ההתערבות היא מוגבלת.

לסיום, ניתן בהחלט להסתכל על הנעשה בסיפוק רב; מכורים בישראל יכולים כיום לקבל מענה לצורכיהם בקביעות וברמה גבוהה. אנו מבינים שעדיין יש צורך ללמוד, לשנות ולפתח, ומלאכה זו נעשית על ידינו יום יום, תוך שילוב גורמים רבים בשטח ושותפות עמם. לאחרונה נפתח ביזמת השירות פרום ידע אשר תפקידו ליצור דו-שיח ודיון מקצועי בין העוסקים במלאכה, להעשרת המטפלים וכמובן להעלאת איכות הטיפול. פרום זה הוא חלק מאתר האינטרנט של משרד הרווחה, ומשמש קהילה מקצועית פעילה אשר מלווה את פיתוח התחום. זהו נדבך נוסף בעבודת השירות, שמטרתו קידום הטיפול והמטפלים, מעורבות רחבה ברמת החשיבה והשפעה על עמדות ציבורית להקטנת תופעת ההתמכרות. הרכיבים הללו יחד יוצרים מרקם של נושאים, תהליכים ועשייה אשר מסייעים למערכת להתפתח ולהתאים עצמה לתנאים משתנים ולדרישות חדשות, תוך מענה מותאם לאוכלוסיות ייחודיות והשפעה ציבורית רחבה.